

УДК 343.982.33

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОБЛІКИ РОЗШУКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ – ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

CRIMINALISTICS DATABASES OF THE EXPERT SERVICE OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Приходько В.О.,

*викладач кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуто сучасну систему криміналістичних обліків розшукового призначення Експертної служби МВС України. Наведено призначення кожного виду обліку, а також порядок отримання криміналістично значущої інформації з них під час розслідування злочинів. Проаналізовані зміни, що відбулися в обліково-реєстраційній діяльності після реформування системи Міністерства внутрішніх справ. Сформульовано напрями вдосконалення функціонування та використання криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення.

Ключові слова: криміналістичні обліки, види обліків, Експертна служба МВС України, сучасний стан.

В статье рассмотрена современная система криминалистических учетов розыскного назначения Экспертной службы МВД Украины. Приводится назначение каждого вида учета, а также порядок получения криминалистически значимой информации из них в ходе расследования преступлений. Проанализированы изменения учетно-регистрационной деятельности после реформирования системы Министерства внутренних дел. Сформулированы направления усовершенствования функционирования и использования криминалистических учетов оперативно-розыскного назначения.

Ключевые слова: криминалистические учеты, виды учетов, Экспертная служба МВД Украины, современное состояние.

The article deals with the current state of criminalistics databases of the Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Aims and procedure of obtaining a forensic-meaningful information for crimes investigation are given in the article. Changes of registration activities after the reform of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are analyzed. Improvement trends are also formulated.

Key words: criminalistics databases, kinds of databases, Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, current state.

Постановка проблеми. Використання відомостей, що містяться в криміналістичних обліках під час розслідування кримінальних правопорушень є необхідним та невід'ємним складником діяльності співробітників поліції, адже розслідування являє собою процес пошуку, отримання, аналізу та використання інформації. Його ефективність багато в чому залежить від наявності у суб'єктів розслідування достовірної та у необхідній кількості інформації про криміналістично значущі об'єкти, що може бути отримана з різноманітних джерел. Серед джерел такої інформації важливе значення мають криміналістичні обліки розшукового призначення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Актуальність теми дослідження обґрунтовується реорганізацією експертних підрозділів МВС України у 2015 році. Натепер створена професійна Експертна служба МВС України, спрямована на вирішення завдань судово-експертного забезпечення та відокремлена від

Національної поліції для забезпечення процесуальної незалежності експертних підрозділів. У результаті перетворення служби було оновлено, але частково, нормативно-правове забезпечення її діяльності. Вказані зміни торкнулися обліково-реєстраційної діяльності та відобразилися на сучасній системі й правовому регулюванні криміналістичних обліків, що ведуться службою. Поряд із цим триваючий розвиток інформаційних технологій, а разом із тим їх активне впровадження в експертну діяльність зумовили певні зміни в сучасному стані криміналістичних обліків Експертної служби МВС України. Відсутність наукового висвітлення в літературі останніх змін зазначеної сфери діяльності потребує усунення вказаних прогалин.

Стан дослідження. З часів виникнення перших криміналістичних обліків і до наших днів численні науковці, криміналісти-практики присвячують свої роботи дослідженню стану, тенденцій, перспектив та вирішенню проблем криміналістичних обліків та криміналістичної

реєстрації. На монографічному рівні теоретичним та практичним питанням присвячені роботи деяких українських авторів. Вагомий науковий внесок було зроблено В.В. Бірюковим стосовно теоретичних основ окремого криміналістичного вчення – інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів [1]. А.Е. Волкова висвітлювала сучасний стан інформаційно-довідкових обліків [2]. Нагальні проблеми інформаційного забезпечення розслідування злочинів досліджував Є.Д. Лук'янчиков [3]. У працях Д.В. Дабіжі розглядаються питання використання інформаційних систем у розслідуванні злочинів [4].

Метою та завданнями статті є дослідження сучасної системи криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення, що створені та функціонують в Експертній службі МВС України, з огляду на реорганізацію останньої. Особливого теоретичного та практичного значення потребує вивчення їх класифікації, призначення кожного обліку, а також порядку отримання з них криміналістично значущої інформації в цілях ефективного використання у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Експертна служба МВС України (далі – Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується й координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів [5]. Серед основних завдань, що мають виконуватися службою, є забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів, а також забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем.

За своїм функціональним призначенням вказані обліки відносяться до оперативно-розшукових. У них зосереджуються відомості про об'єкти, які були вилучені під час оглядів місць події чи інших слідчих (розшукових) дій за правопорушеннями, що розслідуються: сліди рук (фотокопії); сліди знарядь зламу, взуття, транспортних засобів; підроблені гроші, рецепти і бланки документів; кулі та гільзи тощо.

За умови позитивного висновку, внаслідок перевірок за вказаними криміналістичними обліками, можна отримати реальне підґрунтя для ствердження про такі факти, як присутність певної особи у визначений час у певному місці або належність слідів з різних місць події одній особі та інше. Для здійснення перевірок за цими обліками виникає потреба у залученні спеціалістів тієї галузі знань, що відповідає категорії властивостей об'єктів, які представлені в певному обліку. Саме це й зумовило зосередження вказаних обліків у підрозділах саме Експертної служби МВС.

Ми дотримуємося точки зору В.В. Бірюкова про те, що **криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення** – це «обліки, які містять інформацію стосовно об'єктів, причетних до нерозкритих злочинів, а також конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес, що безпосередньо призначена сприяти їх установленню, за штучними чи власними ознаками» [1, с. 375].

За рівнем зосередження обліки Експертної служби фактично класифікуються на центральні та регіональні. Такий поділ склався внаслідок реорганізації служби та цілком слушно відповідає її системі відповідно до основного відомчого нормативно-правового акта, який регламентує діяльність служби [5]. Таким чином, центральні обліки функціонують на рівні ДНДЕКЦ МВС України, а регіональні – на рівні обласних НДЕКЦ МВС України.

Однак необхідно зазначити, що функціонування криміналістичних обліків Експертної служби регулюється Інструкцією з організації та функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, якою передбачено три рівні їх зосередження – центральний, обласний

та місцевий (кущовий) [6]. Такий стан речей пояснюється тим, що вказаний нормативно-правовий акт прийнятий ще до початку реформи системи Міністерства внутрішніх справ, а саме у 2009 році, й відповідає системі експертних установ МВС, що існувала на той час. До теперішнього часу оновленого документа, який би регламентував експертну обліково-реєстраційну діяльність, не існує. Тому очевидним є факт, що встановлена прогалина у правовому регулюванні формування, ведення та використання криміналістичних обліків Експертної служби МВС України потребує якнайшвидшого усунення.

На рівні ДНДЕКЦ МВС України – центральний рівень, функціонують такі види обліків оперативно-розшукового призначення: 1) центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека); 2) центральна колекція фальшивих грошей; 3) центральна колекція підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; 4) центральна картотека слідів рук, вилучених з місць нерозкритих тяжких та резонансних злочинів; 5) центральна дактилокартотека осіб, що підлягають обліку на рівні ДНДЕКЦ; 6) центральна колекція фонограм з голосами та мовленням анонімних дикторів та встановлених осіб, які повідомляли про різного роду суспільно небезпечні діяння; 7) центральна колекція слідів взуття, що формується із зображень слідів взуття з місць подій за різними видами тяжких та особливо тяжких злочинів; 8) центральна колекція генетичних ознак людини; 9) центральна колекція вибухових пристроїв та їх залишків; 10) центральний Каталог відомостей про напівсинтетичні і синтетичні наркотичні засоби і психотропні речовини.

На регіональному рівні в НДЕКЦ функціонують ті самі види оперативно-розшукових обліків, як і на центральному. Разом із тим Інструкцією передбачені певні види обліків виключно обласного рівня зосередження. До них уміщуються об'єкти та сліди, що вилучені під час оглядів місць подій за провадженнями щодо злочинів, які були скоєні на території їх обслуговування, а також такі, що надані для перевірки з інших регіонів [6].

Отже, обліками виключно регіонального рівня є такі: колекції з об'єктами-носіями слідів (копій, зображень слідів) знарядь зламу чи частин зламаних перешкод, транспортних засобів, рукавичок; колекції суб'єктивних портретів осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів.

Залежно від способу реєстрації об'єкта – описового, фотографічного, схематичного, колекційного чи змішаного (коли об'єкти реєструються щонайменше двома видами способів) – організація роботи обліків може здійснюватися у різних формах. Формами їх ведення є: картотеки, що складаються з інформаційно-пошукових карт встановленого зразка і розміщуються за певною системою; колекції, до яких вміщуються натурні об'єкти; слідотеки, що містять копії слідів з місць нерозкритих злочинів; фото, відеотеки являють собою масив фотознімків, відеозображень об'єктів, що перебувають на обліку; фонотеки містять масив аудіозаписів голосу відомих та невідомих осіб; журнали та електронні журнали; автоматизовані банки даних, в яких у задованому вигляді зберігаються відомості про зареєстровані об'єкти (АІС, АПС).

Розглянемо детально види криміналістичних обліків Експертної служби МВС залежно від об'єктів, відомості про які містяться в кожному конкретному обліку, а разом із тим завдання та порядок отримання криміналістично значущої інформації з них. Вбачаємо за доцільне докладно розглянути призначення тих видів оперативно-розшукових обліків, ефективність використання яких є найбільш високою. Свою чергою порядок отримання інформації з будь-якого обліку є типовим для всіх їх видів.

Дактилоскопичний облік. Такому виду обліку належить одне з найголовніших місць серед інших видів, зважаючи на те, що сліди рук є найпоширенішими об'єктами, що залишаються на місцях подій, та їх одни-

ми з перших було покладено в основу обліково-реєстраційної діяльності у цілому.

Згідно з Інструкцією про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України призначенням цього виду обліку є: розшук людей, які зникли безвісти; встановлення за невпізнаними трупами особи людини; підтвердження особи людини, яка раніше була піддана дактилоскопіюванню; встановлення осіб, які залишили сліди рук на місці події; встановлення фактів залишення однією особою слідів рук у скоєнні різних злочинів [7].

У межах дактилоскопічних обліків взаємопов'язаними є такі складники: картотека слідів рук (слідотеки) та картотека дактилоскопічних карт (дактилокартотека). Така організація обліку пояснюється їх тісним зв'язком між собою, оскільки під час здійснення перевірок вони доповнюють одна одну. Робота з об'єктами здійснюється за такими напрямками: дактилокарта–дактилокарта; дактилокарта–слід; слід–дактилокарта; слід–слід.

Нині функціонування дактилоскопічного обліку стало можливим за допомогою автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем (АДІС), що дають змогу оперативно здійснювати оброблення дактилоскопічної інформації та пошук необхідних відомостей про конкретні об'єкти та осіб серед значної кількості подібних відомостей. З метою підвищення ефективності використання дактилоскопічних обліків у структурних підрозділах Експертної служби МВС встановлені програмно-апаратні комплекси АДІС «Дакто 2000», «Сонда».

Також у цілях реєстрації дактилоскопічних об'єктів використовуються програмно-технічні комплекси АДІС, які обладнані сканерами безфарбового вводу зображення, приклавши до якого палець, дактилокарту чи фотознімок сліду, відбувається їх сканування з подальшим відображенням на екрані монітора. Здійснивши ввід дактилоскопічної інформації до комп'ютера, за допомогою таких систем проводять перевірки та встановлюють збіг або розбіжність тих чи інших об'єктів.

Балістичний облік. Виявлення об'єктів балістичної експертизи під час оглядів місць подій за фактами скоєння таких тяжких злочинів, як вбивства, бандитизм, розбійні напади, терористичні акти, є досить розповсюдженим, а тому зумовило створення в експертних підрозділах колекцій куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотек).

Кулегільзотеки створюються з метою: встановлення фактів використання одних і тих же екземплярів зброї у разі скоєння декількох злочинів (у різний час, на різних територіях); виявлення зброї, яка застосовувалась у скоєнні злочинів, серед вилученої, знайденої та добровільно зданої; встановлення фактів застосування злочинцями втраченої нарізної або гладкоствольної вогнепальної зброї, що була на озброєнні органів поліції, зареєстрована на об'єктах дозвільної системи та перебувала в особистому користуванні громадян; виявлення зброї, яка була втрачена працівниками поліції, серед вилученої, знайденої та добровільно зданої.

З метою підвищення ефективності роботи обліків куль, гільз зі слідами вогнепальної зброї експертні підрозділи останнім часом запровадили автоматизовану балістичну інформаційну систему (АБІС) чеського виробництва «BalScan». Вона забезпечує візуалізацію, дослідження і порівняння слідів вогнепальної зброї. Гільзи й кулі можна досліджувати, порівнювати, сканувати в 2D або 3D зображенні, а потім результат зберігати в базі даних. Спеціальна програма проводить пошук у базі даних і видає детальний перелік ймовірних збігів. Для підтвердження збігів у пошуку присутня ціла низка корисних функцій для роботи експерта-криміналіста.

Трасологічний облік. Під час скоєння значної кількості злочинів, особливо майнових, що пов'язані із проникненням у житло чи сховище, злочинці користуються різними знаряддями та механізмами для зламу захисних пристроїв. Водночас на місцях подій можуть бути виявлені сліди

взуття, рукавичок або транспортних засобів. Для створення належних умов ідентифікації вказаних об'єктів у підрозділах Експертної служби МВС створюються оперативного-розшукові колекції та картотеки трасологічного обліку.

До їх переліку належать колекції та картотеки слідів, вилучених під час ОМП та інших слідчих (розшукових) дій: взуття; рукавичок; знарядь зламу; транспортних засобів [6].

Аналізуючи кожну оперативно-розшукову колекцію (картотеку) трасологічного обліку, можна зробити висновки, що за своїм призначенням вони є типовими. Їх основними завданнями виступають: встановлення фактів залишення слідів (взуття, рукавичок, знарядь зламу, транспортних засобів) одним і тим же слідуютьворюючим об'єктом (взуттям, рукавичкою, знаряддям зламу, транспортним засобом (саме протектором шини) під час скоєння декількох злочинів; ідентифікація слідуютьворюючого об'єкта, що належить конкретній особі, за слідами, які вилучені під час оглядів місця події; узагальнення відомостей про різновиди слідуютьворюючих об'єктів трасологічного обліку, що застосовуються у скоєнні злочинів.

Облік грошових знаків, бланків документів та цінних паперів. Цей вид обліку виконує суттєві завдання у розслідуванні та попередженні фальшивомонетництва, а також злочинів, що пов'язані з виготовленням і використанням підроблених документів.

За своїм призначенням він забезпечує: встановлення спільних ознак та одного походження з об'єктами (грошовими знаками, бланками документів, цінними паперами), що знаходяться в колекціях; об'єкт, який перевіряється, є саме тим об'єктом, відомості про який знаходяться в колекції (картотеці); об'єкт, що перевіряється не був внесений до колекції (картотеки) раніше; виявлення осіб, що займаються виготовленням підроблених грошей, цінних паперів і бланків документів.

Такий вид обліку на сьогодні є автоматизованим. Відомості про об'єкти обліку зосереджуються в АПС «Підробка» чи АРМ «ТДОД», які забезпечують функціонування обліку справжніх та підроблених документів з можливістю використання у правоохоронній, банківській та інших сферах діяльності, пов'язаних із необхідністю забезпечення функціонування обліку зазначених об'єктів.

Облік генетичних ознак людини. Наукові дослідження у галузі хімії, біології та молекулярної генетики дали змогу вирішувати питання ідентифікації особи під час розслідування кримінальних правопорушень за допомогою використання біологічних слідів людини сучасними методами дослідження, насамперед методом ДНК-аналізу.

Автоматизований облік генетичних ознак людини призначений для: встановлення осіб, які залишили біологічні сліди, що вилучені за фактами скоєння нерозкритих злочинів; встановлення фактів залишення однією особою слідів біологічного походження у скоєнні різних злочинів; ідентифікації невпізнаних трупів; розшуку зниклих безвісти осіб [6].

Його функціонування здійснюється із використанням АПС «МС-Лаб», у базі даних якої зберігаються ДНК-профілі біологічних слідів, невпізнаних трупів та певних категорій громадян.

Стосовно порядку отримання криміналістично значущої інформації з оперативно-розшукових обліків, то після проведення експертних досліджень об'єктів (їх копій чи зображень) експертами, що їх проводили, складаються реєстраційні картки на них. Після цього в обов'язковому порядку організовуються їх перевірки за відповідними видами та рівнями криміналістичних обліків Експертної служби МВС. Водночас перевірити певний об'єкт за обліками можна за письмовим запитом встановленого зразка. Про результати перевірок інформуються ініціатори шляхом направлення їм типового документа встановленого зразка.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави для висновку про те, що система криміналістичних оперативно-розшукових обліків Експертної служби МВС України характеризується єдністю функціонування, певною організацією і наявністю зв'язків між своїми елементами. Реорганізація служби у 2015 році суттєвим чином не вплинула на систему обліків, яка досліджувалася.

Обліки розшукового призначення з найбільшим ступенем ефективності на сучасному етапі їх розвитку є автоматизованими та ведуться у формі автоматизованих банків даних. До таких відносяться: дактилоскопічний облік; балістичний облік; облік грошових знаків, бланків документів та цінних паперів; облік генетичних ознак людини.

Водночас нами виявлено недоліки нормативно-правового регулювання сфери функціонування криміналістичних обліків, які негативно впливають на розуміння наявної системи обліків. Положення про Експертну службу МВС України наголошує на необхідності забезпечення функціонування обліків, у ньому також визначена й система відомчих експертних установ. Діюча система експертних установ де-юре та де-факто визначає два рівні ведення обліків розшукового призначення – центральний та регіональний. Окрім того, основні положення формування кри-

міналістичних обліків та порядок використання відомостей з них у розслідуванні кримінальних правопорушень регламентуються іншим відомчим наказом, прийнятим у 2009 році, задовго до початку реформи системи МВС. У ньому передбачено три рівні функціонування обліків. Такий стан у правовому регулюванні підтверджує неузгодженість та невідповідність між нормативно-правовими актами, які безпосередньо регламентують порядок функціонування криміналістичних обліків. Водночас таке становище призводить до неоднозначного розуміння діючої системи криміналістичних обліків безпосередніми користувачами, саме співробітниками поліції, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень.

Таким чином, якнайшвидше прийняття оновленої інструкції про організацію функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України з урахуванням зазначених недоліків є дуже актуальним і нагальним питанням, що має стояти перед нею та Міністерством. Сучасний нормативно-правовий акт полегшить діяльність співробітників поліції в процесі отримання інформації з обліків та, відповідно, підвищить ефективність використання останніх, що позитивним чином вплине на розслідування злочинів у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: монографія. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВС ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 664 с.
2. Волкова А.Э., Разумов Э.А. Информационно-справочные криминалистические учеты: теория, организация, использование: монографія. Сумы: ИПП «Мрія», 2013. 344 с.
3. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. МВС України, Нац. акад. внутр. справ Укр. Київ, 2005. 360 с.
4. Дабіжа Д.В. Використання обліків та інформаційних систем при розслідуванні кримінальних правопорушень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 22 с.
5. Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 3.11.2015р. № 1343. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення: 2.08.2018).
6. Інструкція з організації та функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення 5.08.2018).
7. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: наказ МВС України від 11.09.2001 р. № 785. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01> (дата звернення 6.08.2018).